

Molens, sarieshutten en belasting op het gemaal.

Op 27 november 2014 om 20.00 uur organiseerde de St. Hist. Kring Baflo een donateuravond in het Dorpshuis te Baflo.

Deze lezing ging over molens – sarieshutten en de belastingen op het gemaal. De molens in en rond Baflo kwamen daarbij ook aan de orde.

Om 20.00 uur opende de voorzitter en heette de ± 30 bezoekers van harte welkom, waarna hij het woord gaf aan de hr. B.D. Poppen. (Bob Poppen).

Bob Poppen is gedurende een 12-tal jaren vrijwillig molenaar geweest op de molen “de Liefde” in Uithuizen. Tijdens dit werk kwam zijn liefde voor molens naar boven en wilde hij zo ongeveer alles weten over molens en wat er ook maar mee te maken had. Vooral sinds wanneer draaien er molens en waarvoor en waar werden ze gebruikt en hoe ging dat???

Zijn molenaarswerk (veelal zwaar werk) heeft hij om lichamelijke redenen moeten stoppen, maar nog altijd met veel spijt.

De geschiedenis:

Het verwerken van graan is heel oud. Immers de graankorrel moest gemalen worden om meel te verkrijgen. Ongeveer 2400 jaar voor Chr. werden er wrijfstenen gebruikt. Twee stenen op elkaar, koren er tussen en met handkracht de stenen over elkaar wrijven was de eerste vorm van koren malen.

Wat later gebruikte men een “**kweem**”. Dat is een ronde bak met een ronddraaiende steen. De eerste vorm van mosterd malen. In WO II was de handmolen weer heel populair. Men gebruikte dit om thuis van koren – meel te maken. In diverse musea treft u deze molens nog aan.

In de omgeving van Cloppenburg (Dld) is een prachtig openlucht museum met veel van deze oude (huis- boerderij molen) voorwerpen. Maar ook in eigen land, bv. het Open Lucht Museum bij Arnhem, treft u nog heel wat huismolens e.d. aan.

Ook de **tredmolen** deed zijn intree. Dat was een groot wiel waarin mens of dier liep. Vaak werden gevangenen veroordeeld voor het werken in de tredmolen – lopen in het rad – vandaar de term ‘raddraaiers’. Maar ook honden werden voor dit werd gebruikt, bv. door boeren, voor aandrijving van de karnmolen. De **rosmolen** was er ook, aandrijving door het ros - een paard- en soms, voor zwaardere werk, liepen er 2 of 4 paarden in de rosmolen.

Men gebruikte nogal eens een rosmolen omdat de aandrijving hiervan vrijwel altijd gelijkmatig was. Een windmolen loopt nooit zuiver gelijk, omdat de wind veelal ook vlagerig is.

De rosmolen kon zowel in als ook buiten de schuur staan. Bij de aandrijving buiten had men een aandrijftras door de muur en binnen was dan de aanwezige apparatuur.

Op de boerderij “Groot Zeewijk”, tussen Warffum en Usquert is nog een complete karnmolen installatie aanwezig.

Ook **watermolens** werden soms door spierkracht van paard of hond aangedreven, naar gelang van het te verwerken water.

Zo'n hondenmolen had wel iets weg van een vroegere 'cake walk' op de kermis.

In het Belgische Ruppelmonde staat nog een oude, gerestaureerde **getijden molen** uit 1516. Men liet bij vloed een grote vergaarvijver achter de molen vol 'hoog water' lopen. Bij eb liet men dit water door een nauwe sleuf naar buiten gaan, ondertussen daarmee een waterrad aandrijvende. Deze molen draaide dus 2 x daags tussen eb en vloed. (dus toen al goedkope en groene energie!!) Bij heel veel beken werd het stromend water ook gebruikt voor aandrijving van een waterrad, dat op zijn beurt een korenmolen of i.d. aandreef. In Haaksbergen staat nog een heel mooi en ook werkend exemplaar.

In 1183 kwam de 1^e vermelding van **windmolens**. In 1568 tekende Frans Hogenberg een kaart van de slag bij Heiligerlee (Kloosterholt) en daar stonden 3 molens op. Dat waren toen altijd **standerdmolens**.

In de atlas der Frontieren (1736) staan ook een aantal molens vermeld.

De vesting Bourtange heeft ook een echte standerdmolen. Dit is echter niet de originele. Deze staat in Ter Haar, bij Ter Apel. De Bourtanger molen is daar een zuiver nagemaakte kopie van. Wist U trouwens dat alle molens in Nederland LINKSOM draaien?

In Nederland hebben we nog 43 standerd molens.

De Houtzaagmolen: Cornelis Corneliszoon vond de houtzaagmolen uit en kreeg daar op 15 december 1593 octrooi op. Dat was een geweldige uitvinding. Immers om planken te zagen uit een boom hadden twee mannen een dag nodig.

In de Gouden Eeuw gebruikte men veel schepen en was er dus ook veel hout nodig. Dat kon nu door windmolenkracht gezaagd worden. De productie werd enorm opgevoerd.

In Indië, in de baai van Batavia, lag een klein eiland, ONRUST. Op dat eiland werden twee molens geplaatst om hout voor de schepen te zagen.

De stad Groningen telde in de 17^e eeuw een aantal molens binnen de stadsmuren. Maar ook de provincie, de Ommelanden, telde veel molens, zie de kaart van Wicheringe uit 1664. Molens waren een bron van inkomsten en dus stonden ze op de kaart. Die kaarten werden gemaakt in opdracht van de overheid, zodat deze kon zien waar- en hoeveel molens er waren. In de Reductie van Groningen (1594) werd er aan belastingen gedacht, maar het innen was moeilijk. In 1594 werd Groningen één der 7 provinciën en werd er belasting op het gemaal ingesteld in de "Instructie voor Mullers".

Dit was een citaat van 3 pagina's met 11 artikelen ingesteld in 1602.

In één der citaten stond; "*Den molenaar is verplicht op den zaterdag zijne molen te zuiveren van het stof en dit te vergaren en het af te leveren bij het arme kinderentehuis*".

Het leverde slechts weinig geld op.

In 1670-1687 en 1744 was men bezig met het schrijven en herschrijven van deze verordeningen. Dit gebeurde omdat de belastingen wel geld opbrachten, maar steeds minder dan verwacht. In feite werkte het allemaal niet zo goed.

Een nieuwe "uitvinding" volgde.

Door het afbreken van een aantal molens kregen andere molenaars meer werk en dat was dus gemakkelijker controleerbaar.

In het Groningse werden 36 molens afgebroken en bleven er 71 in stand. De molenaars werden voor een bepaald bedrag aangeslagen. Zo moest de molenaar in Baflo jaarlijks 200 Carolus guldens betalen.

In die tijd een flinke som geld. De 36 afgebroken molens werden gecompenseerd. Deze vergoedingen werden feitelijk uit de aanslag op de overgebleven molenaars betaald. Later in de tijd bleek het getal van 71 molens toch wat te weinig en werd het aantal op 102 gebracht.

De molenaar van Tinallinge ontving voor de afbraak 550 Car. guldens voor de molen en 400 Car. guldens voor de woning.

Deze vergoedingen werden feitelijk van de aanslag op de overgebleven molenaars betaald.

Veel molenaars hadden een dubbel beroep. In het voorste gedeelte van de schuur was het 'mulderwerk' en vaak had men achter in de schuur een bakkerij.

De overheid kwam tot het idee, dat dit twee beroepen waren en dat deze ook beiden belastbaar waren.

Molen en bakkerij moesten een flink stuk uit elkaar.

Volgens voorschrift moest de afstand tussen molen en bakkerij minimaal 20 roeden zijn. (de oude Hogelandster roede – rou is 12 tot 16 voet. Uitgaande van een voetlengte van 30 cm is dit dus $15 \times 30 \times 20 = 90$ meter.)

Op 15 mei 1628 kwam er ook een wijziging uit, genaamd

"Een goet getal van cherches (in het gronings al gauw sarries) of opzichters van de moelens".

Er werd een bestek gemaakt hoe een chercherhut (sarrieshut) gebouwd moest worden en hoe het er uit moest zien. In het huis, gevel, moest een steen aangebracht worden met het wapen van de stad en van de ommelanden. (Gevelsteen.) Dit moest zowel in de stad als op het land. De sarrieshut moest "*dak – deur en venster digt*" zijn. Het waren vaak slechte en goedkope bouwsels. Het instorten van een muur was geen uitzondering. Slechte - en heel goedkope bouw.

De **cherchers** (sarries) werden aangesteld door de Provinciale Staten. Het loon voor een sarries was *f*2.50 per week met vrije woning. De molenaar zag echter zo'n pottenkijker helemaal niet zitten.

Uiteindelijk vonden de molenaar en de sarries dat *MET* elkaar beter werkte dan *TEGEN* elkaar. Probleem voor de overheid. Wat doe je hier tegen? Men stelde dat een sarries niet langer dan 2 jaar op een zelfde molen aanwezig mocht zijn. Dus ruilde men bv. de sarries van Usquert tegen die in Baflo. Het gebeurde ook dat vrouwen in dit beroep werden benoemd.

Bij gebreken kwam eerst de "inspecteur" visiteren. Het hele systeem was te duur en werd rond 1670 in feite afgeschaft, maar toen waren er helemaal geen inkomsten voor de overheid. Opnieuw invoeren was toen het devies.

Er kwamen nieuwe regels. Zo moest de sarries zelf zijn hut onderhouden met geld dat met *f*0.05 per week werd ingehouden.

Nog wat later werd de belasting verpacht. De verpachter betaalde het rijk b.v. f1000.-- op jaarbasis. De overheid wist wat ze kregen en de pachter wist wat hij moest nemen. De pachter kwam er het beste vanaf.

De pachters werden steeds rijker en dat kon niet goed gaan. In 1747 volgde dan ook het "**pachters oproer**". Gedurende ruim 1½ jaar werd er geen belasting geïnd. Er kwamen nieuwe regels. De pachters werden afgeschaft en daarvoor werden toezichthouders in de plaats benoemd. En waaruit werden deze toezichthouders gerekruteerd? Helemaal goed – uit de pachters.

In 1760 werden Cornelis Bosveld en Trijntje Abels bij de Bavvelder molen benoemd als cherchers. Heel vaak was het spel tussen *mulder en sarries* een kat en muis spel.

En toen kwamen de Fransen hier baas te spelen. In de Franse tijd werd een nieuw belasting systeem ingevoerd. In 1810 werden we bij Frankrijk ingelijfd. De Fransen kenden geen belasting op het maalwerk en dus werd het systeem afgeschaft.

(In 1717 was er een ernstige watervloed (de Kerstvloed), die veel mensen het leven kostte en veel gebouwen en huizen vernielde. Het herstel en de reparaties duurden tot omstreeks 1805).

In 1813 was het Franse tijdperk voorbij en werd het Koninkrijk Holland opgericht met een lege schatkist. Hoe los je dit op?? Belasting heffen.

De oude regels van vòòr 1800 werden weer in gebruik genomen en nog wat aangescherpt. Zeer belachelijke regels. Er was namelijk voorgeschreven langs welke weg je naar de molen mocht rijden, precies zo en niet anders. Ook werd de molen verzekerd met twee sloten. Eén voor de molenaar en één voor de toezichthouder. Iedere stad en / of dorp had zijn eigen regels. Rond 1855 werd de molenaar eindelijk weer baas op eigen molen. Sommige Zeeuwse gemeenten hebben hun systeem nog jaren lang laten voortduren.

Gelukkig waren er onder de staatsman Thorbecke nieuwe regels ingevoerd en daardoor kwam het land weer goed op poten.

In de gemeente Baflo hadden we toen nog een 3-tal molens namelijk;

De molen “de Blokken” aan de Winsumerweg. Hier stond in 1828 nog een standerdmolen. De molen “de Blokken” (Vinks meuln) is in 1947 tijdens een zware storm op hol geslagen, in brand gevlogen en totaal verwoest. Dit was een 8 kantige molen.

Ook in Rasquert, aan de Warffumerweg bij het 1° huis rechts, stond de 18e eeuwse pelmolen. Dat was de molen van Doornbos (eerder Elema en Homan) en deze molen is afgebroken in 1900.

Ook Den Andel kende in het verleden twee molens, waarvan de “Jonge Hendrik”, (Muda’s meuln) nog overgebleven is. De andere molen stond aan de Groene Laan.

Op het kerkhof bij de Laurentiuskerk in Baflo liggen (volgens gebruik aan de noordzijde, de Rasquerder kant) de drie grafstenen van de molenaarsfamilie Reinder Jans Pelmulder later Homan (in 1696 geboren te Uithuisen en zijn vrouw Trijnje Engberts - in 1704 geboren te Ranum en hun zoon Jan Reinders Homan. Zij maalden met de molen aan de Warffumerweg te Rasquert.)

Op elk van hun grafstenen een molen waarvan de wieken in rouwstand staan.

Voormeer informatie zie de website www.bdPoppen.nl

Freek Stuivenga, 2015

Enkele aanvullingen op de lezing van dhr. Poppen.

Tijdens de korenmolenresolutie van 1628 mocht de molen van Den Andel, een standerdmolen met een rieten kap blijven staan. Deze molen verdween tijdens de Kerstvloed van 1717.

De molen van Rasquert mocht ook blijven, omdat er niet meer gekozen hoefde te worden tussen Tinallinge en Rasquert. De Tinallinger molen was "omgewaaid" en verdween.

Ook de molen van Baflo mocht blijven.

De molen van Saaxumhuizen viel wel onder de resolutie en verdween.

De korenmolen in Tinallinge

toegangsnr 2, inv nr 923

25 juni 1628

Uitgebreid besluit van de Provinciale Staten aangaande belastingheffing op drank en "'t gemael" waaruit de sanering van het molenbestand voortvloeit. Er zullen namelijk sarrieshutten voor de belasting inning worden gebouwd. In dit besluit staat ten aanzien van de molen van Tinallinge:

"Ende om deste beter te verhoeden alle frauden weert verstaen niet alleene dat geen nieuwe molens op t platte landt sullen gesettet maer oock de tegenwoordige zijnde voor een vol derde part vermindert worden:

In Hunsinge dese:

.....

5. Rasquert ofte Tinallinge

.....

(De lijst bestaat uit 12 molens in Hunsingo)

Bij een ijder moelen dewelcke staen blijft sal een huijskens bij de provincie getimmert ende een chercher daerinne gestelt worden op die gagie van een hondert dartich gulden jaerlijx half bij de provincie ende half bij den pachter te betalen.

12 augustus 1628

Register der moelen ten platte lande soe gedestineert sijn bij de heeren Staten van Stadt en Lande geremoveert ende betaelt toe worden sijn geprijseert doer twee onpartijdige timmerluiden ten overstaen der heeren gecommiteerde raedtsheer Tiasso Tiassens ende jr. Onno Tamminga volgens resolutie van den 25 junij 1628 als volget mit oock deselver molenaersbehusinge waervan die betalinge der moelens op den laeste september 1628 mit een voordeel jaers interesse tegens 7 p. cento ende die betalinge vande gepriseerde behusinge op naeste maj geschieden sal.

.....

6	Tot Tinallinge de moele	f 550.-.-.
	ende het huys	f 493.-.-.

(in Hunsingo 12 molens: Winsum, Leens, Vierhuizen, Wierhuizen, **Saaxumhuizen**, Warffum, Noordwolde, Westerwijdwerd, Kantens, Oldenzijl, Uithuizermeeden)

(Vervolgens een lijst - register - van molens waarvoor geld wordt uitgetrokken om ze te verbeteren)

Resoluties Gedeputeerde Staten**fol 164, Martis den 11 November 1628**

Die betalinge van de meule tot Tinallinge is opgehouden de tijt van acht oft 10 dagen om nu middels te vernemen ofte de meule oock dorch des molleners schult ofte onachtsaemheit omme gestortet is.

fol 166, Mercury den 12 November 1628

Tot opneming van de wercken by de Soltcamp ende omme de nodige wercken aldaer te besteden gelyck mede omme de omgewaajen meulens tot Winsum ende Tinallinge tot miesten dienst van de provincie t vercopen ofte de materialen in bewaerder hant te brengen sijn gecommiteert de heren Luiloffs ende Lewe.

Zekerheid voor alles!

De sarries/cherchers.

Cherchers waren door de (Groninger) provinciale overheid aangestelde ambtenaren, die belast waren met het toezicht op de naleving van de belasting op het gemaal, een recht dat werd geheven op het bij de molenaar ter vermaling aangevoerde graan. In de provincie Groningen werd de naam chercher verbasterd tot sarries.

De benoemingen vonden plaats vanaf 1629 tot de Franse tijd.

Naast benoemingen kwamen veel rechtszaken voor als gevolg van op fraude betrapte cherchers.

Om fraude tegen te gaan werden de cherchers veelvuldig verplaatst.

In de resoluties komen ook namen voor van molenaars, molenaarskechten, alsmede pagtenaren van het gemaal.

Hieronder enkele sarries van Baflo.

Jovis den 20. Martii 1721.

Toegangsnummer 1, inventarisnummer 165

Also Reinder Warners en desselfs Vr Hindrikjen Jans den eed als Chercher en Cherchersche tot Baflo hebben gepræsteert, is sulx geteijkent.

Luna den 27 April 1722.

Toegangsnummer 1, inventarisnummer 165

Alsoo Roelf Sickes den eed als Chercher bij den molen tot Baflo heeft gepræsteert, is sulx in actis geteijkent.

Woensdagh den 4 Majj 1746

Toegangsnummer 1, inventarisnummer 181

(in de marge: Cherchers Eed gedaan)

Is in actis geteijkent dat Ebel Scheltes en desselfs huisvrouw Detien Jans ten versoeke van Casparus van der Mark en cons. Pagtenaren van 't Gemaal in 't Hunsingo Quartier als Chercher en Cherchersche te Baflo den Eed daartoe staande ter vergaderinge hebben afgelegd.

(in de marge: verplaatsing van Cherchers)

Ten versoeke van Casparus van der Mark en cons. Pagtenaren van 't Gemaal in 't Hunsingo Quartier: hebben de Heeren Gedeputeerden de verplaatsinge van de Cherchers van Baflo na Leens geaccordeert.

De overige molens die in de in de gemeente Baflo hebben gestaan:

In **Saaxumhuizen stond een standerdmolen** bij de voormalige bakkerij Dorpstraat 4 en achter de Theebus (een bepaald type woning).

In **Rasquert** stond op de wier (eigenlijk achter van Ewsumweg 3 en 5) een in 1848 gebouwde houtgedekte 8-kantige stellingmolen op houten onderstuk. In 1870 wordt de door storm beschadigde pel- en korenmolen verkocht.

In 1876 brandt de molen af. De wederopbouw wordt op grond van brandgevaar (voor de omliggende woningen) geweigerd. In 1878 wordt de molen gesloopt.

Op de heemstede van deze molen bouwt Simon Dijinga een behuizing.

Eveneens in Rasquert, bij de Warffumerweg 5, toen Breedsterweg genoemd, stond de molen die bij de korenresolutie mocht blijven staan.

Hier stond ook de pelmolen van Reinder Jans Homan. (Grafstenen bij de Laurentiuskerk) Bouwjaar 1771 of eerder.

Een rietgedekte 8-kante stellingmolen op houten onderstuk.

In 1889 werd deze molen vervangen door een 8-kante hout gedekte stellingmolen op stenen onderstuk, afkomstig uit Kantens. Deze werd in 1898 afgebroken en door Chr. Bremer weer opgebouwd in Veendam.

De molen in Den **Andel**, die bij de korenresolutie mocht blijven staan, was een standerdmolen met riet gedekt. In Groningen een "reithok" genoemd. (Standerdmolen met rieten kap)

Bij de Kerstvloed op 25 december 1717 is het, evenals heel Den Andel op de kerk na, weggespoeld.

In 1749 worden nog een molen en behuizing genoemd die bij Klaverstede, Oosterweg 4 stonden. Hiervan zijn geen verdere gegevens bekend.

Op dezelfde locatie van de vorige standerdmolen op een hoger gelegen stuk grond, op een hoogte (molenberg) werd tussen 1717 en 1781 een koren- en pelmolen gebouwd.

Een 8-kante bovenkruier.

In 1800 en 1815 wordt de molen genoemd als roggemolen, in 1828 als pel- en roggemolen

In 1830 gaat deze molen in vlammen op.

In 1832 wordt hier de rietgedekte 8-kante stellingmolen met stenen onderstuk, de "Zuidermolen" gebouwd, die in 1878 is afgebrand en niet weer herbouwd.

Het voormalig molenaarshuis aan de Groene Laan staat er nog.

De "Noordermolen", een koren- en pelmolen, werd in 1852 gebouwd. Het was een 8-kante stellingmolen met stenen onderbouw. De kap was met hout gedekt. In 1859 is de molen afgebrand. De stenen onderbouw bleef staan.

1859 werd hierop weer een koren- en pelmolen gebouwd. De bovenbouw was van hout, met dakleer bekleed. Ook deze 8-kante stellingmolen brandde af. In 1874.

De stenen onderbouw bleef staan en hierop is in 1875 de molen "De Jonge Hendrik" herbouwd. Eveneens een 8-kantige stellingmolen. Er werd tot in de 80- er jaren gort en gerst gepeld in "Muda's meuln".

De molen is gerestaureerd en is eigendom van de Molenstichting Winsum.

In **Tinallinge** stond vanaf 1870 een watermolen/poldermolen, genaamd "de Ruimte" aan het Rasquerdermaar / Nieuwe Til. Deze molen, een 8-kante grondzeiler, is in 1967 door brand verwoest. (Bij storm door de vang gelopen en op hol geslagen).

De Ruimte

Molen in de Heidemapolder.

Ook heeft er van 1884 - ca.1910 nog een poldermolen gestaan in de Heidema polder. Een spinnenkop windmolen.

In **Baflo** is er in 1628 een standerdmolen. Een roggemolen.
Deze werd afgebroken in 1848.

In 1848 wordt de koren- en pelmolen herbouwd. Een 8-kante stellingmolen.
In 1947 is de molen door de vang gelopen een afgebrand. Na de brand is er nog een maalderij geweest, waar electrisch werd gemalen.

Molen De Blokken (ook wel Vink's meuln).

De molenaarswoning staat er nog aan de Winsumerweg, hoek Maarhuizerweg.

Gegevens ontleend aan:

L.B. Datema-Brugma, 2015

*Archief Marten Bootsman
Boerderijenboek Halfambt
Kwartierstaat Theo Bos
Martin van Doornik
Molendatabase*